

Izgon tujih državljanov iz območja dravske banovine v tridesetih letih se omejuje skoraj izključno na tiste izgnance, ki so bili odstranjeni z odločbami zadevnega odseka takratne banske uprave (oddelek II). Poleg njih so bile odstranjene iz države tudi druge kategorije tujih državljanov, prav tako pa tudi izgnanci iz drugih območij Jugoslavije. Ali pa so mesečni pregledi prve kategorije, na podlagi katerih je bil izdelan ta sestavek, točni, je seveda vprašljivo, saj imamo iz srede septembra 1937 ponovno naročilo policijskemu komisariatu na Jesenicah, naj vendarle pošilja »spisek tujih državljanov izgnanih iz ozemlja kraljevine Jugoslavije, le po priloženih formularjih...«. In še: »V spisku navedite samo tuje državljane, ki so izgnani na podlagi naše odločbe« (namreč odd. II. banske uprave). Od tod tudi razlika zbirnega pregleda z jeseniškim sporočilom z dne 9. septembra 1937, saj je bilo na jeseniškem območju pregnanih preko meje 10 oseb, od tega nekatere ilegalno, in med pregledom banske uprave, po katerem je bila avgusta tega leta odstranjena le trojica tujih državljanov. Prav tako npr. manjkajo podatki o izročitvi Jožeta Srebrniča Italiji leta 1940 (gl. Dušan Kermavner, Iz spominov na Jožeta Srebrniča, Srečanja, 1969, št. 19). — Časovno so bili pregoni različni: od časovne omejitve do življenjske prepovedi vrnitve.

Ob nakazanem gradivu pregledana dokumentacija hrani še vrsto podatkov o pregonu Jugoslovancev iz sosednje Avstrije in o vzrokih njihove odstranitve iz te države (in obratno), bili pa so največkrat povezani z neurejeno domovinsko pravico, kazenskimi sankcijami nedovoljenim prehodom meje (»necarinski prehod«) in podobno. Predvsem pa v dokumentaciji manjkajo podatki o prebegih avstrijskih Nemcev iz Štajerske, predvsem pa iz Koroške leta 1934, zlasti po neuspelem nacističnem puču tega leta.

Če skušamo očrtati motive, ki so utemeljevali pregone uvodoma nakazane kategorije tujih državljanov, bomo izluščili ob kazenskih deliktih ter »nezaželenosti« tudi neposredne politične vzroke, tako še sredi dvajsetih let komunistično usmerjenost, v letih pred drugo svetovno vojno pa tudi nacizem in vohunstvo. Po narodnosti je bilo med pregnanci največ primorskih Slovencev, italijanskih državljanov, njim pa so sledili Nemci z različnim, največkrat avstrijskim državljanstvom. Poskuse po odstranitvi posameznikov zaradi suma komunistične dejavnosti imamo še iz leta 1924. Posebno zanimiv pa je dopis predsedstva de-

želne vlade za Slovenijo z dne 17. aprila 1921 celjskemu okrajnemu glavarju o vrsti »vsemenskih agitatorjev«, ki so po letu 1918 zapustili Jugoslavijo. Dopis — priložen mu je seznam 87 oseb — opozarja na nujnost pregona teh oseb, kolikor bodo prišle na ozemlje Jugoslavije. Za petnajst oseb, »ki stalno prehajajo mejo...«, je dopis opozarjal, da so po vsej priliki... v zvezi z (nemško op.) propagando«. Po poklicni sestavi je bilo med tistimi 87 osebami največ uradnikov pa tudi posamezni trgovci, predvsem pa učitelji. Njihova prejšnja bivališča so bila v glavnem na širšem območju Ptuja, Slovenskih Konjic, Slovenj Gradca, Ljutomera in Brežic. Med osumljenci velikonemške propagande, ki so prihajali na jugoslovansko ozemlje, naj bi bilo več železničarskih ulužbencev iz Špilj. Dne 10. maja 1926 je poročal ljubljanski sreski načelnik o pregonu avstrijskega državljanca Franza Gattingerja, pletilnega mojstra tekstilne tovarne v Zgornji Hrušici (o. Dobrunje) zaradi »nemoralnega življenja in sovražnega obnašanja proti naši državi«.

Vse kaže, da je pričela upravna oblast voditi nadrobnejše preglede oblastnih pregonov šele nekako do srede leta 1933. Po zbirnih podatkih za čas od junija do decembra tega leta naj bi bilo pregnanih 19 oseb, med njimi 10 primorskih Slovencev (eden teh je bil osumljen vohunstva), po trije ruski in češkoslovaški državljani in po en avstrijski in rajhovski Nemec. Po (očitno nepopolnih) podatkih je bilo leta 1934 izgnanih z območja dravske banovine vsaj 42 oseb, med njimi 9 Primorcev, pregnanih v glavnem zaradi kaznivih dejanj. Iznancev nemške narodnosti ter avstrijskega, rajhovskega ali češkoslovaškega državljanstva je bilo po zajetih podatkih 21, ena avstrijska državljanka pa je bila slovenske narodnosti. V tem letu se pojavi med vzroki pregona posameznih nejugoslovanskih Nemcev tudi že nacizem. Tako imamo za mesec april podatke o pregonu 12 Nemcev, od tega pet zaradi nacistične dejavnosti. Tako so morali tega meseca zapustiti Jugoslavijo Adolf Pieschkitl, češkoslovaški državljan, in Friederich Fenz (lažno ime Hans Roeder), »ker sta izrabljala gostoljubnost in delovala zoper interese naše države«, Elisabeta Ebner, Korošica, rojena v zgornjekoroškem Treibach-Althofnu, ker je bila »kurirka narodne socialne stranke (NSDAP op.) v Avstriji in bila v zvezi z emisarjem Fenz Friedrichom in Pietschkitl Adolfom«, Rosa Hafner, doma iz Celovca, »ker je držala zvezo med narodno socialno stranko v Nemčiji in Avstriji«, ter Dietz Hengerer, rojen 1904

* Izdelano v okviru odbora za kolonizacijo jugoslovanskih pokrajin pri SAZU.

na Jesenicah, drugače rajhovski državljani, zaradi »hitlerjevske propagande«.

V nasprotju s pričakovanji imamo v pregledanem gradivu podatke o posameznih nacistih, ki so pobegnili v Jugoslavijo, šele iz leta 1935. Tako je 10. oktobra 1935 poročal železniški obmejni komisariat Šentilj, da je prebegnil v Jugoslavijo Josip Brunner; vzrok prebegu pa je bilo dejstvo, da so Brunnerja avstrijski orožniki zalotili pri trosenju nacističnih letakov v Lipnici. Podobno je prebegnil v noči med 15. in 16. majem Josef Winterstein s stalnim bivališčem v koroški Mariji na Zilji. Po oceni sreskega načelstva Slovenske Konjice je bil Winterstein »zagrižen ideolog in zagovornik hitlerizma«. Osmega avgusta sta prebegnila tudi dva grška mladinka, pristaša nacizma. Še iz leta 1930 pa je ohranjena zanimiva dokumentacija o Ivanu Markoviču, pregnanem iz Gradca v njegovo domovinsko občino Stanetinci v Slovenskih goricah. Dokumentacija kaže, da je Markovič že v dvajsetih letih aktivno nastopal v okviru nemško-nacionalnih graških organizacij; posledica teh nastopov je bil leta 1929 zapor in po izpustitvi izgon v Jugoslavijo. Vse kaže, da je bilo leta 1935 manj pregonov prek meje (podatki kažejo na 21 oseb, povečini primorskih Slovencev).

Zbirni podatki za leto 1936 opozarjajo na 29 pregnancev, od tega na 10 Primorcev, 8 Nemcev (od tega 7 avstrijskih in 1 češko-slovaški državljani), pregnan pa je bil tudi en koroški Slovenec, avstrijski državljani. Posebej naveden politični vzrok najdemo le za Maksa Valenčiča, po rodu iz Solkana, ki ga je pregnala ljubljanska policijska uprava s formulacijo, da je Valenčič »nevaren obstoječemu državnemu redu«, Štefan Rijavec, doma iz Št. Viške gore (okraj Gorica) pa je moral zapustiti Jugoslavijo zaradi »komunistične propagande«.

Med vsaj 51 pregnanci leta 1937 je bilo 30 primorskih Slovencev ter 15 Nemcev (od tega 10 Avstrijcev in 5 rajhovcev). Dalje je bila pregnana Slovenka, avstrijska državljanka, doma v občini Mala Nedelja; vzrok za izgon je bilo njeno nestalno bivališče, pomanjkanje poklica ter dejstvo, da je bila »nadležna tujka« (takih formulacij pri utemeljitvah izgonov je v dokumentaciji cela vrsta). Še bolj kot leta 1936 pa moremo prihodnje leto slediti skrbi o pregonu komunistično usmerjenih tujih državljanov. Februarja 1937 je bil tako izgnan primorski Slovenec, živeč na Vrholah (občina Slovenske Konjice) zaradi suma, da se ukvarja s komunistično propagando. Novembra meseca sta mu sledila Danilo Jejčič, rojen v Šmarjah pri Gorici, ter Demus Sedmak, rojen v Sv. Križu pri Trstu. Za prvega najdemo v pregledani dokumentaciji zabeležko, da je bil pregnan kot »agilen

komunist, in ker se je bati, da bi nadaljeval s propagiranjem komunizma«, zato je tudi »nadležen tujec«. Drugi pa je bil izgnan po petletni robiji zaradi komunistične dejavnosti in suma, da bo z njo nadaljeval. Iz političnih vzrokov sta bila pregnana še dva Primorca, osumljena vohunstva (eden njiju je bil Andrej Regent z lažnim imenom Andrej Markic, rojen leta 1901 v Barkovljah). Med tujimi državljani nemške narodnosti sta bila zaradi nacistične dejavnosti (»hitlerjevske propagande«) februarja izgnana rajhovska državljana Štefanija in Fritz Lehmann, zanimivo pa je, da je bila Štefanija rojena v Bovcu (živela sta menda na Jesenicah).

Še pred anšlusom, vključitvijo Avstrije v nacistični rajh zasledimo januarja 1938 opozorilo, da je bil pregnan v Avstrijo avstrijski državljani kot sankcija za avstrijsko ukinitve obmejnega prometa med Avstrijo in Jugoslavijo. Podobnih izgonov z območja ljutomerskega okraja je bilo v tem času še več. Iz zbirnih pregledov za to leto dobimo število 57 izgnancev, od tega 15 Slovencev ter 39 Nemcev, avstrijskih in rajhovskih državljanov (en Nemec je imel madžarsko državljanstvo). Med njimi je bil junija meseca izgnan zaradi komunizma Franz Jump, rojen v Gradcu. Z isto motivacijo sta mu septembra meseca sledila Marija in Nazarij Vatovec, rojena v Cezarjih pri Kopru. Več avstrijskih (v tem času rajhovskih državljanov) je bilo tega leta izgnanih zaradi »nemoralnega življenja«, med vzroki pregona pa zasledimo seveda tudi nacizem. Tako je morala na podlagi odločbe ptujskega sreskega načelstva dne 13. marca zapustiti Jugoslavijo Ivana Valentin, živeča v Ptuj, a pristojna v Waldendorfu pri Gradcu. Vzrok izгона je bilo dejstvo, da je na dan anšlusa na »Ptuj nosila na prsih Hitlerjev znak in s tem izzivala«. Podoben ukrep je zadel še Franca (pač Franza) Haberla iz Štor, pristojnega v zgornještajerski Hartberg, in Emo Anton, pristojno v kraj Baden blizu Dunaja »radi nelojalnega obnašanja« (Ema Anton pa še »izzivanja«). Dokumentacija dalje opozarja, da so po anšlusu nacisti pregnali precejšnje število Slovencev s tukajšnjo domovinsko pravico.

Med skoraj 50 pregnanci (poleg tistih, ki so se takoj po prestopu meje vrnili v tujo državo i.p.) je leta 1939 odpadlo 11 izgnancev na Slovence iz Primorja, vsaj 29 pa jih je bilo Nemcev (od tega po izvoru 24 Avstrijcev, 1 rajhovec in 4 sudetski Nemci). Motivi za njihov izgon so bili podobni kot v preteklih letih, iz razumljivih vzrokov pa znova zasledimo pri delu nemških izgnancev kot vzrok izгона njihovo nacistično dejavnost. Tako je bila npr. 3. aprila izdana odločba za izgon Josefa Zagla. Vzrok: »hitlerjevska propaganda«. Iz istega vzroka je sresko načelstvo

v Laškem pregnalo Adolfa Lutschouniga, češkoslovaškega državljanca, rojenega leta 1898 v Trbovljah, iz podobnih vzrokov pa sta morala zapustiti Jugoslavijo še Josefa Mury in Johan Simmerl, rojena v Apačah. Iz dokumentacije, vložene v gradivo oddelka II banske uprave naj povzamemo zanimivo izjavo Franca Zdeneka o stališčih graških Nemcev do Jugoslavije in Slovenije. Zdenek (po rodu Zagrebčan) je bil do izгона avgusta 1938 slušatelj medicine na graški univerzi. Po vrnitvi v domovino je sporočil jugoslovanskim obmejnim oblastem, da mu je nemški spremljevalec do meje, sicer policist, med potjo dejal, da ima Nemčija v »programu«, da v najkrajšem času zasede Maribor, Ptuj, Celje (vse do) Zidanega mostu »in mogoče še tudi vse drugo, kar je imela poprej Avstro-ogrska monarhija. V splošnem se v Gradcu govori — nadaljuje izjava — da bo prej ali slej Nemčija zasedla te kraje«. In še: »Tudi po gostilnah in raznih lokalih se sliši razne izraze-žalivke proti... Slovencem, da jih psujejo z 'Windische' in da nas sila mrže«. Junija 1940 pa je izjavil Avgust Punčoh, izgnanec iz Nemčije, da so mu na graškem gestapu dejali, »da bodo Nemci... v enem

mesecu prišli v Jugoslavijo in zavzeli Štajersko«.

V celoti naj bi bilo po dostopnih podatkih izgnanih v letu 1940 z območja dravske banovine vsaj 20 tujih državljanov, od tega dva Slovenci iz Primorja ter 17 rajhovskih (pač do leta 1938 avstrijskih) državljanov, nekateri med njimi tudi iz političnih vzrokov. Omenimo jih: 22. marca je bil izgnan iz Ljutomeri Henrik Wurzinger zaradi »Hitlerjeve propagande in ker je naše obveznike nago-varjal za beg v Nemčijo«. Prihodnji mesec mu je sledil Konrad Tremel, rojen leta 1896 v Dravogradu zaradi suma »hitlerizma in propagande za Nemčijo«. Iz »moralnih in političnih« vzrokov je moral dalje zapustiti Jugoslavijo Josef Nowotny, po rodu Dunajčan. »Radi nelojalnega obnašanja« je morala zapustiti našo državo Frančiška Zuck, v celoti pa je bilo do marca 1941 izgnanih še pet tujih državljanov, od teh dva rajhovska ter ena tričlanska židovska družina (vzrok za izgon te družine je bilo dejstvo, da ni imela jugoslovanske vize).*

* Članek sloni na izboru gradiva oddelka II banske uprave za dravsko banovino, tehnični fascikel 13—21, shranjenim v Arhivu Slovenije.

